ISSN 2311-259X

https://doi.org/10.28925/2311-259x.2026.3.1
УДК 821.161.2.09-5

Тетяна Трофименко
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна
https://orcid.org/0000-0001-8852-587X
trofymenko@karazin.ua

СТРАТЕГІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО ТЕКСТУ В «УЧИТЕЛЬНОМУ ЄВАНГЕЛІЇ» КИРИЛА ТРАНКВІЛІОНА СТАВРОВЕЦЬКОГО

Статтю присвячено способам трансформації євангельського тексту в «Учительному Євангелії» (1619) Кирила Транквіліона Ставровецького. Актуальність дослідження зумовлена потребою конкретизувати механізми, за допомогою яких ранньомодерний проповідник перетворює євангельську перикопу на розгорнуте повчальне висловлювання, орієнтоване на сучасного йому реципієнта. Матеріалом є три повчання – про митаря і фарисея, блудного сина та самарянку. Методологія поєднує структурно-семантичний, порівняльно-текстуальний, герменевтичний і риторичний підходи. У результаті дослідження встановлено, що взаємодія Ставровецького з біблійним прототекстом ґрунтується на трьох взаємопов'язаних стратегіях: ампліфікації, екзегетичному перекодуванні та актуалізації. У повчанні про митаря і фарисея вихідна моральна опозиція розгортається через систему біблійних exempla, психологічну мотивацію жестів і створення внутрішньої мови персонажа. У притчі про блудного сина предметні елементи сюжету послідовно отримують духовні відповідники, формуючи другий, екзегетичний рівень оповіді. У повчанні про самарянку метафорична ампліфікація образу живої води поєднується з розширенням діалогу та соціальною актуалізацією біблійної ситуації. Особливу роль відіграють дейктичні формули зі словом «нині», які долають часову дистанцію між євангельською подією та аудиторією проповідника. Наукова новизна полягає в системному описі цих механізмів як єдиної моделі риторико-екзегетичної реактуалізації: перикопа зберігає сакральний авторитет, але її наративна форма стає відкритою для розширення, семантичного перекодування й перенесення в комунікативне «тепер». Отримані результати уточнюють уявлення про співвідношення біблійного прототексту, екзегези та риторичної організації ранньомодерної проповіді. Перспективним є застосування запропонованої моделі до ширшого корпусу повчань «Учительного Євангелія» та зіставлення її з іншими ранньомодерними гомілетичними практиками.

Ключові слова: Кирило Транквіліон Ставровецький, «Учительне Євангеліє», проповідь, перикопа, ампліфікація, екзегеза, бароко.

Постановка проблеми та її актуальність. Творчість Кирила Транквіліона Ставровецького (?–1646), відомого українського богослова та церковно-релігійного діяча XVII ст., а зокрема його «Учительне Євангеліє» (1619), неодноразово ставала предметом досліджень у контексті історії української барокової проповіді, розвитку гомілетичних жанрів та взаємодії східнохристиянської і західноєвропейської риторичних традицій. Риторичні, жанрові й екзегетичні особливості його проповідницької спадщини висвітлено, зокрема, у працях польської дослідниці М. Кучинської (Kuczyńska, 2004, 2017), українських науковиць Т. Турчиної (2017a, 2017b, 2017c, 2017d), Л. Бомко (2022) та інших. Важливим підґрунтям новітніх студій стали сучасні видання й дослідження спадщини Ставровецького. Український переклад «Євангелія учительного», підготовлений Б. Крисою, Д. Сироїд і Т. Трофименко, використовується в цій статті при цитуванні та аналізі повчань (Ставровецький, 2017). Комплексне осмислення творчості письменника представлено у збірнику «Кирило Транквіліон Ставровецький — проповідник Слова Божого» (Криса & Сироїд, 2017), що об'єднав літературознавчі, богословські, мовознавчі та історико-культурні підходи. Важливою подією стало також факсимільне видання його збірки «Зерцало богословії» (1618) (Мойсієнко, 2021), доповнене транслітерацією тексту та науковим дослідженням.

Попри значну увагу дослідників до жанрової, риторичної та екзегетичної специфіки «Учительного Євангелія» Кирила Транквіліона Ставровецького, недостатньо дослідженим залишається сам механізм трансформації євангельського тексту у структурі його повчань, тож **мета** статті — визначити основні стратегії трансформації євангельського тексту та з'ясувати їхню роль у формуванні риторичної й комунікативної структури проповіді. Матеріалом дослідження є три повчання — про митаря і фарисея, блудного сина та самарянку, — які

© Т. Трофименко, 2026

Ліцензовано за CC BY 4.0

ISSN 2311-259X

репрезентують різні способи авторської роботи з євангельським прототекстом.

Методологія дослідження поєднує структурно-семантичний і порівняльно-текстуальний аналіз із елементами герменевтичного та риторичного підходів.

Наукова новизна полягає в системному розгляді трансформації євангельського тексту в «Учительному Євангелії» як взаємодії трьох стратегій — ампліфікації, екзегетичного перекодування та актуалізації. Під час мовно-стилістичного редагування та бібліографічної перевірки рукопису використовувався інструмент генеративного штучного інтелекту; усі наукові положення, інтерпретації джерел і остаточні формулювання здійснено автором.

Основний виклад. Ранньомодерна європейська риторична теорія значною мірою спиралася на античну традицію, передусім на праці Арістотеля, Цицерона і Квінтіліана. У XVI ст. їхні настанови були систематизовані й пристосовані до потреб тогочасної освіти в латиномовних риторичних підручниках, серед яких «Elementorum rhetorices libri duo» Філіпа Меланхтона (1531) та «De arte rhetorica libri tres» Кіпріано Соареса (1562). Останній набув значного поширення в європейській освітній традиції, а його рецепція простежується також у пізніших києво-могилянських курсах риторики (Kyselov, 2025, pp. 4–6). Разом із тим, як переконливо доводить дослідниця риторичної традиції у проповідях Кирила Транквіліона Ставровецького Т. Турчина, його творчість синтезувала і надбання риторики середньовічного Заходу, і спадок візантійсько-слов'янської гомілії (Турчина, 2017с, с. 55–56).

Ранньомодерна проповідь передбачає особливий тип взаємодії зі Святим Письмом: біблійний текст становить її авторитетну основу, проте у процесі проповідування включається в нову комунікативну ситуацію й відповідно до неї інтерпретується та риторично опрацьовується. Такий принцип сформувався в традиції *ars praedicandi*, що поєднувала біблійну екзегезу з правилами побудови проповідницького висловлювання. Грегорі Кнайдел (Kneidel, 2011), простежуючи розвиток цієї традиції від Августина до ранньомодерних теорій проповіді, наголошує на поступовій систематизації способів організації та розгортання біблійного матеріалу. Мері Моррісі (Morrissey, 2015), своєю чергою, розглядає ранньомодерну проповідь як практику біблійної інтерпретації, зорієнтовану на конкретного слухача й конкретні обставини проповідування.

У цьому контексті засадничим є поняття євангельської перикопи (грец. perikopē — «відсікання», «уривок») — відносно самостійного фрагменту біблійного тексту, призначеного, зокрема, для літургійного читання; у євангельському тексті вона становить цілісну літературну одиницю з окресленими межами (Pericopes. (n.d.)). Перикопа може розглядатися не лише як предмет екзегези, але і як риторична матриця нового проповідницького висловлювання. Її сюжет, образи, репліки персонажів та окремі деталі зберігають зв'язок із сакральним прототекстом, але водночас можуть бути розгорнуті й переінтерпретовані відповідно до дидактичних завдань проповіді. Навколо біблійного тексту вибудовується значно ширший дискурсивний простір, у якому події та образи Святого Письма тлумачаться, деталізуються, співвідносяться з іншими біблійними епізодами й, найголовніше, переносяться у площину безпосередньої комунікації проповідника з реципієнтом.

На творчий, а не механічний характер роботи Ставровецького з текстовими джерелами звертає увагу М. Кучинська: аналізуючи використання ним творів Петра Скарги, дослідниця показує, що запозичений матеріал проповідник адаптує з огляду на культурні та догматичні відмінності (Kuczyńska, 2017). Як зауважує Т. Турчина, в «Євангелії учительному» «заслуговує уваги розширення жанру екзегетичної гомілії [...]. Зокрема, утверджена тричастинна структура тексту (короткий вступ, євангельське зачало і двочастинне його тлумачення) може розширюватися за допомогою нового компоненту, самостійної жанрової вставки» (Турчина, 2017с, с. 56). Спостереження дослідниці щодо розширення жанрової структури проповіді можна доповнити аналізом трансформацій, які відбуваються безпосередньо на рівні євангельського тексту: Ставровецький не лише коментує перикопу, а й розгортає її наративно, експлікує закладені в ній значення та актуалізує їх для сучасного адресата.

Так, після притчі про митаря і фарисея з'являються частини «Про марнославство фарисея і про гордовитих людей» та «Про смирення і про смиренних, які є синами світла»; після притчі про блудного сина — «Про два чини людей і про віддалення сина молодшого від Бога» та «Про милосердя Бога, який не зневажає грішників, але сам виходить їм назустріч і до попередньої чести возводить»; у повчанні про самарянку окремо розглядаються смирення Христа, розум жінки та навернення самарян. Отже, біблійна оповідь від початку підпорядковується новій структурі: проповідник розкладає її на семантичні компоненти, які можуть бути розгорнуті відповідно до дидактичного завдання проповіді.

Особливо виразно механізм риторичного розгортання біблійного прототексту простежується в «Повчанні у неділю першу про митаря і фарисея». Його основою є притча з Євангелія від Луки (Лк. 18:9–14), текст якої Ставровецький спочатку відтворює, зберігаючи її

ISSN 2311-259X

основну опозицію: самовпевнений фарисей — смиренний митар.

Однак уже в першій частині повчання ця компактна опозиція перетворюється на універсальну модель двох типів поведінки. Як зазначає Є. Джиджора, у євангельській притчі про митаря і фарисея персонажі постають як типізовані носії протилежних моральних якостей: покаянню і смиренню митаря протиставлено гордість, самовпевненість і демонстративну побожність фарисея (Джиджора, 2026, с. 34–35). Ставровецький зберігає цю вихідну опозицію, однак істотно розгортає її: фарисей перетворюється з персонажа конкретної євангельської ситуації на універсальний моральний тип, актуальний і для сучасників проповідника. Фарисей перестає бути лише персонажем євангельської притчі: його марнославство стає відправним пунктом для міркувань про гордість узагалі. Особливо показовим є перехід від тлумачення біблійного персонажа до сучасності: «Так і нині багато хто хоче робити у роді нашому — по-фарисейськи, мати себе за праведного, святого...» (Ставровецький, 2017, с. 26). Далі проповідник переходить до прямого звернення: «пильнуйтеся, щоб не були і ви фарисеями за вдачею» (Ставровецький, 2017, с. 26–27).

Тут відбувається важлива семантична трансформація. Назва конкретної релігійної групи фактично перетворюється на характеристику певного морального типу: бути фарисеєм означає не належати до історичних фарисеїв, а поводитися «по-фарисейськи». Відповідно, євангельська притча перестає бути замкненою історією про двох персонажів і стає схемою, у межах якої слухач повинен ідентифікувати власну поведінку.

Цей перехід посилюється риторичними звертаннями: «Ти ж нині, що звешся християнином, чим перевищуєш доброчинність фарисейську, коли жалієш дати жебракові зайвий гріш?», «Хіба ж нині правда ваша і чеснота перевищує чесноту їх?» (Ставровецький, 2017, с. 26–27) тощо. Від третьої особи, якою описано фарисея, Ставровецький переходить до другої — «ти» і «ви», змушуючи реципієнта зайняти місце всередині притчі.

Водночас біблійний сюжет розростається завдяки exempla. Від гордості фарисея автор переходить до цілої історії гордині: згадує падіння ангелів та Адама, Каїна, загибель велетнів у Потопі, фараона, Содом і Гоморру, Олоферна, Навуходоносора, Ірода. Одна риса євангельського персонажа стає своєрідним тематичним індексом, за яким перебудовується значний масив старозавітного й новозавітного матеріалу. Такий спосіб розгортання євангельського матеріалу можна розглядати в контексті характерної для Ставровецького риторичної ампліфікації, новаторський характер використання якої у його проповідях відзначає Л. Бомко (Бомко, 2022, с. 72). Існує й відповідник у тогочасній риторичній теорії: у «De arte rhetorica libri tres» Кіпріано Соареса серед способів ампліфікації окремо розглянуто *amplificatio a similitudine atque exemplo* (Suarez, Liber I, cap. 39), тоді як *exemplum* розглядається в контексті риторичної аргументації (Suarez, Liber II, cap. 21). Ампліфікація у тексті Транквіліона здійснюється не стільки через деталізацію вихідної сцени, скільки через накопичення типологічно споріднених біблійних прикладів. Окрема притча вбудовується в універсальну історію гріха гордині.

Ще показовішим є розгортання образу митаря. Євангеліє щодо нього обмежується кількома жестами та короткою молитвою: він стоїть здалеку, не підводить очей, б’є себе в груди й просить Бога про милість. Ставровецький натомість реконструює те, чого євангельський текст безпосередньо не повідомляє, — внутрішню мову персонажа. Митар пояснює власний жест через уявну саморефлексію: «Якщо я недостойний на землі людського товариства, як же посмію піднести до неба очі мої нечисті [...] до того пречистого і пресвітлого престолу Божого?» (Ставровецький, 2017, с. 27–28). Коротке євангельське прохання також розгортається у покаянну молитву: «Боже, милостивий будь мені, найбільшому грішнику з-поміж усіх людей, гріхів-бо моїх перед Тобою більше, ніж піску морського» (Ставровецький, 2017, с. 28). Отже, ампліфікація не вводить нового сюжетного повороту, а робить видимою психологічну мотивацію вже наявних у перикопі жестів і слів.

Таким чином проповідник заповнює лакуни євангельської оповіді: жест отримує психологічну мотивацію, а лаконічна репліка — розгорнутий емоційний зміст. Біблійний персонаж набуває внутрішнього голосу, створеного вже самим проповідником. Це дозволяє говорити про наративну ампліфікацію, за якої Ставровецький не змінює сюжетної основи притчі, але значно збільшує обсяг того, що персонаж думає, відчуває й говорить.

Як показує П. Блаєр (Blajer, 2021) у наратологічному аналізі уривку з Євангелія від Луки 18:9–14, опозиція між фарисеєм і митарем формується не лише через зміст їхніх молитов, а й через спосіб наративного представлення обох персонажів; фінал притчі виразно фіксує відмінність їхнього духовного становища: бідний митар є праведнішим в очах Бога, ніж фарисей, який займає привілейоване соціальне становище. Ставровецький зберігає цю вихідну опозицію, але значно розгортає її в морально-дидактичному плані.

Інший механізм домінує в «Повчанні в неділю про блудного сина». Ставровецький знову подає євангельську перикопу — Лк. 15:11–32, — однак

ISSN 2311-259X

подальше тлумачення фактично надбудовує над буквальним сюжетом другий — семантичний.

Характерним є сформульоване самим автором герменевтичне питання: «Годиться ж нам пізнати силу євангельських слів: хто цей чоловік, що має двох синів?». Відповідь відразу переводить оповідь з побутового рівня на духовний: «Цей Бог благословенний і Отець всіх має двох синів — два чини людей, праведних і грішних» (Ставровецький, 2017, с. 32). Т. Берк зауважує, що зосередження лише на «блудному сині» звужує притчу: центральною фігурою є також батько, чия щедрість і милосердя репрезентують Бога (Burke, 2013, с. 217–220).

Важливо, що перекодування тексту Святого Письма не обмежується персонажами. Практично кожен елемент притчі отримує додатковий духовний референт. «Маєток» означає даровані людині душу, розум, свободу й видимий світ, а «далекий край» — духовну відстань від Бога (Ставровецький, 2017, с. 33). Далі принцип охоплює майже весь предметний світ притчі. Голод тлумачиться не як фізична нестача, а як «голод Слова Божого і богобачення»; місто — як духовний Вавилон; його мешканець — як «старійшина бісів»; поля — як різні гріхи; свині — як гріховні помисли (Ставровецький, 2017, с. 34). Навіть «ріжки» (стручкові плоди) дістають окрему моральну семантику: «Так і гріх, спочатку здається солодким, потім же виявляється гірким дуже. Він коротко веселить, а на віки мучить» (Ставровецький, 2017, с. 34). Послідовність добирання відповідників показує системний характер алегоризації: євангельський і духовний плани існують одночасно, причому другий послідовно перекодовує простір, предмети й дії першого.

Проте й ця екзегетична система не залишається абстрактною. Як і в повчанні про митаря і фарисея, біблійний сюжет переноситься в сучасність. Уже на початку тлумачення проповідник звертається до слухачів: «Так і вам нині, о грішники, годиться радіти великою радістю» (Ставровецький, 2017, с. 32). Далі знову виникає формула: «Та й нині багато молодих і нерозумних синів, які задля гріха віддаляються від Бога і живуть блудно» (Ставровецький, 2017, с. 33). Повторене «нині» остаточно руйнує часову межу між персонажем притчі та реципієнтом проповіді.

Ставровецький також дописує внутрішній монолог біблійного персонажа, який отямився (в українських перекладах «спам'ятався») та готовий змінити своє життя: «Горе мені, найокаяннішому з усіх людей, бо я спершу прогнівав щедролюбного батька свого, втратив батьківський дар [...] і світла небесного позбувся» (Ставровецький, 2017, с. 34–35) і т. д. Тут внутрішній монолог відтворює сам момент переходу від відчуження до усвідомлення провини. Ампліфікація стає способом показати динаміку покаяння як внутрішній процес, якого стислий євангельський наратив лише торкається словом «отямившись».

Отже, екзегетичне перекодування поєднується з наративною ампліфікацією: Ставровецький одночасно пояснює, що «насправді» означають елементи притчі, і дописує те, що могло відбуватися у внутрішньому просторі її героя.

«Повчання в неділю п'яту по Великодню про самарянку» демонструє ще складнішу модель роботи з біблійним прототекстом. Уже вступ до перикопи перетворює центральний образ Євангелія від Йоана — «живу воду» — на розгорнуту богословську метафору: «як із джерела премудрости предвічної, витікає жива вода, благодать Святого Духа» (Ставровецький, 2017, с. 206). Тож метафоричний потенціал біблійного образу активується ще до власне тлумачення перикопи.

Надалі Ставровецький багаторазово повертається до образу води, перетворюючи її на семантичний центр повчання. Жива вода означає благодать Святого Духа, що «померлих оживлює, таємниці премудрости відкриває», очищує і «просвічує розум» (Ставровецький, 2017, с. 209). Біблійна метафора, таким чином, не просто пояснюється, а розгортається в цілу систему духовних значень.

Особливо важливим є спосіб відтворення діалогу Христа із самарянкою. Після наведення євангельської перикопи Ставровецький фактично створює її розширену версію. Репліка Христа «Дай мені пити» розростається у великий монолог, де Христос пояснює власну природу й протиставляє минущу воду живій: «Я нині в тебе прохаю води минущої [...] Ти просила б у Нього — і дав би тобі воду живу, незастояну, пресвітлу, солодку» і т. д. (Ставровецький, 2017, с. 209).

Паралельно автор реконструює внутрішню реакцію самарянки. Вона «з сумнівом думала собі» і намагалася зрозуміти співрозмовника: «Не доберу того ніяк, хто Він» (Ставровецький, 2017, с. 209). Пізніше, коли Христос виявляє знання її особистого життя, жінка знову міркує: «таємниці серця мого відає, як Бог!» (Ставровецький, 2017, с. 210). Як зауважує В. Метьюз, аналізуючи цю притчу, послідовні етапи діалогу пов'язані з розпізнаванням ідентичності співрозмовника (Matthews, 2010). Ставровецький використовує цю властивість євангельської сцени для її риторичного розгортання: між реплікою та відповіддю виникає додатковий простір рефлексії, а процес розуміння самарянки стає частиною самої оповіді.

Автор, отже, не просто коментує євангельську розмову після її завершення, а входить усередину самої оповіді, доповнюючи її репліками й психологічними мотивуваннями. Межа між біблійною цитатою та проповідницькою інтерпретацією стає рухомою.

ISSN 2311-259X

Водночас саме в цьому повчанні особливо виразно працює актуалізація. Похваливши самарянку за знання Писання, Ставровецький різко переводить мову на власну сучасність: «Що ж скажемо ми до нинішніх жінок, які тільки ледарювати люблять, і чарами займатися, і багато вдягатися, і тільки прикрашаються та перед люстром сидять [...]?» (Ставровецький, 2017, с. 211). Євангельська героїня відразу стає критерієм оцінки поведінки сучасних Ставровецькому жінок, яких він виразно засуджує з позицій патріархальної ортодоксійности.

Прямота цього переходу підкреслена наступною фразою: «Посоромить вас нині ця жінка-варварка, непросвічена самарянка, яка так добре знає глибину Писання і про прихід Христа!» (Ставровецький, 2017, с. 211). Тут змінюється не лише часовий, а й комунікативний режим тексту: екзегетичний коментар переходить у безпосереднє соціально-моральне повчання, а поведінка біблійної персонажки стає аргументом, зверненим до конкретної аудиторії.

Особливо чітко працює дейктичне «нині»: воно з'єднує біблійне минуле з теперішнім часом проповіді. Самарянка не просто колись виявила розум і віру — вона «нині» соромить слухачок проповіді Ставровецького, а минуле стає інструментом оцінювання теперішнього.

Так само показово розгортається епізод повернення самарянки до міста. Євангельське повідомлення землякам перетворюється на окрему промову: «Чоловіки й жінки самарійські, побіжімо зі мною й із джерела спасенного води живої почерпнімо [...] і не глечики наповнюйте водою цією, але душі ваші й розум просвічуйте!» (Ставровецький, 2017, с. 212). Сам Ставровецький підсумовує цю зміну ролі персонажа формулою: Божа благодать «скоро робить із водоносиці — благовісницю, із самарянки — ученицю» (Ставровецький, 2017, с. 212). Отже, персонаж, який у біблійному прототексті лише повідомляє про зустріч із Христом, отримує функцію проповідниці всередині проповіді. Це не просто кількісне збільшення тексту: ампліфікація змінює функціональний статус героїні й перетворює мінімальний сюжетний імпульс на самостійну риторичну сцену.

Саме цей приклад особливо добре демонструє свободу Ставровецького щодо наративної форми прототексту: сакральний зміст не змінюється, однак біблійна сцена розгортається шляхом введення нової прямої мови, внутрішнього мовлення, пояснень і риторичних паралелей.

Висновки. Аналіз трьох повчань «Учительного Євангелія» Кирила Транквіліона Ставровецького показує, що взаємодія проповідника з біблійним прототекстом не зводиться ані до його цитування, ані до послідовного коментування. Євангельська перикопа стає риторичною матрицею, на основі якої створюється нове висловлювання, орієнтоване на потреби конкретної проповідницької комунікації.

Основними механізмами такої трансформації є ампліфікація, екзегетичне перекодування та актуалізація. Ампліфікація дозволяє заповнювати наративні лакуни біблійного тексту, передусім шляхом створення додаткової прямої та внутрішньої мови персонажів і залучення біблійних exempla. Екзегетичне перекодування переводить предметні образи притчі у площину духовних значень. Актуалізація, своєю чергою, долає історичну дистанцію між біблійною подією та аудиторією проповідника.

Особливу роль у цьому процесі відіграє дейктичне «нині», за допомогою якого Ставровецький систематично переводить євангельське минуле в теперішній час проповіді. Фарисей відтворюється в поведінці сучасного християнина, блудний син — у «нинішніх» грішниках, самарянка — в моральному зіставленні із сучасними жінками. Біблійна історія завдяки цьому не просто пригадується чи пояснюється, а повторно відбувається в ситуації проповідування.

Тому трансформацію біблійного тексту в «Учительному Євангелії» можна визначити як процес його риторико-екзегетичної реактуалізації: зберігаючи сакральний авторитет перикопи, проповідник розкриває її смисловий потенціал через розширення, перекодування та перенесення у «нині» реципієнта. Саме ця здатність перетворити біблійне «тоді» на проповідницьке «тепер» становить одну з визначальних рис поетики збірки.

Покликання

Бомко, Л. (2022). Жанрові особливості української барокової проповіді. *Слово і Час*, (1), 69–81. https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.01.69-81

Джиджора, Є. (2026). Герменевтичне коло фарисея в новозавітних Євангеліях. У *Лабіринти літературного тексту: Колективна монографія на пошану 70-річчя архиєпископа Ігоря (Ісіченка)* (с. 27–40). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. https://doi.org/10.31338/uw.9788323571469.pp.27-40.

Криса, Б., & Сироїд, Д. (Упоряд.). (2017). *Кирило Транквіліон Ставровецький — проповідник Слова Божого*. Видавництво Українського католицького університету.

Мойсієнко, В. (Ред.). (2021). *Богословський трактат Кирила Транквіліона Ставровецького «Зерцало богословії» (Почаїв, 1618)*: Факсимільне видання, транслітерація тексту і наукове дослідження. Видавництво Українського католицького університету.

Ставровецький, К. (2017). *Учительне Євангеліє* (Б. Криса, Д. Сироїд, & Т. Трофименко, Пер.). Свічадо.

Турчина, Т. (2017a). Гомілетичні настанови святого Августина і способи тлумачення Біблії в «Євангелії Учительному» Кирила Транквіліона Ставровецького. *Проблеми сучасного літературознавства*, 24, 237–246. https://doi.org/10.18524/2312-6809.2017.24.128003.

Турчина, Т. (2017b). Житійний жанр у проповідях Кирила Транквіліона Ставровецького. Магістеріум. *Літературознавчі студії*, 69, 43–47.

Турчина, Т. (2017c). Риторична традиція в «Євангелії учительному» Кирила Транквіліона Ставровецького. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*, 195, 54–59.

Турчина, Т. (2017d). Топіка земного світу в «Євангелії Учительному» Кирила Транквіліона Ставровецького. *Spheres of Culture*, 16, 80–88.

Blajer, P. (2021). Questi scese giustificato a differenza di quello: L'analisi narrativa illumina la parabola del fariseo e del pubblicano (Lc 18,9–14). *The Biblical Annals*, 11(3), 497–518. https://doi.org/10.31743/biban.12568.

Burke, T. J. (2013). The parable of the prodigal father: An interpretative key to the Third Gospel (Luke 15:11–32). *Tyndale Bulletin*, 64(2), 217–238. https://doi.org/10.53751/001c.29357.

Kneidel, G. (2011). Ars prædicandi: Theories and practice. In P. McCullough, H. Adlington, & E. Rhatigan (Eds.), *The Oxford handbook of the early modern sermon* (pp. 4–20). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199237531.013.0001.

Kuczyńska, M. (2004). *Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej: Ewolucja gatunku — specyfika funkcjonalna* (Cyryl Stawrowiecki: „Ewangelia pouczająca". Rachmanów 1619; Joannicjusz Galatowski: „Klucz rozumienia". Kijów 1659). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Kuczyńska, M. (2017). Cyryla Stawrowieckiego odczytania twórczości Piotra Skargi — na przykładzie Żywota św. Stefana i kazania Na poświęcenie świątyni. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 5, 317–330. https://doi.org/10.14746/sup.2017.5.36.

Kyselov, R. (2025). "Loci extrinseci" in Kyiv-Mohyla courses of rhetoric and their European sources. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal, 12*, 4–15. https://doi.org/10.18523/2313-4895.12.2025.4-15

Matthews, V. H. (2010). Conversation and identity: Jesus and the Samaritan woman. *Biblical Theology Bulletin*, 40(4), 215–226. https://doi.org/10.1177/0146107910380876.

Morrissey, M. (2015). Ornament and repetition: Biblical interpretation in early modern English preaching. In K. Killeen, H. Smith, & R. Willie (Eds.), *The Oxford handbook of the Bible in early modern England*, c. 1530–1700 (pp. 303–316). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199686971.013.19.

Pericopes. (n.d.). In *Encyclopedia.com*. Retrieved August 30, 2026, from https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/pericopes.

Suarez, C. (1569). *De arte rhetorica libri tres*. Venice. Silva Rhetoricae, Brigham Young University. https://rhetoric.byu.edu/Primary%20Texts/Suarez.htm.

References (translated and transliterated)

Blajer, P. (2021). Questi scese giustificato a differenza di quello: L'analisi narrativa illumina la parabola del fariseo e del pubblicano (Lc 18,9–14). *The Biblical Annals*, 11(3), 497–518. https://doi.org/10.31743/biban.12568.

Bomko, L. (2022). Zhanrovi osoblyvosti ukrainskoi barokovoi propovidi [Genre features of the Ukrainian Baroque sermon]. Slovo i Chas, (1), 69–81. https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.01.69-81.

Burke, T. J. (2013). The parable of the prodigal father: An interpretative key to the Third Gospel (Luke 15:11–32). *Tyndale Bulletin*, 64(2), 217–238. https://doi.org/10.53751/001c.29357.

Dzhydzhora, Ye. (2026). Hermenevtychne kolo faryseia v novozavitnikh Yevanheliiakh [The hermeneutical circle of the Pharisee in the New Testament Gospels]. In *Labirynty literaturnoho tekstu: Kolektyvna monohrafiia na poshanu 70-richchia arkhyiepyskopa Ihoria (Isichenka)* [Labyrinths of the literary text: A collective monograph in honour of the 70th anniversary of Archbishop Ihor (Isichenko)] (pp. 27–40). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. https://doi.org/10.31338/uw.9788323571469.pp.27-40.

Kneidel, G. (2011). Ars prædicandi: Theories and practice. In P. McCullough, H. Adlington, & E. Rhatigan (Eds.), *The Oxford handbook of the early modern sermon* (pp. 4–20). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199237531.013.0001.

Krysa, B., & Syroid, D. (Eds.). (2017). *Kyrylo Trankvilion Stavrovetskyi — propovidnyk Slova Bozhoho* [Kyrylo Tranquillion-Stavrovetsky — the Preacher of God's Word]. Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu.

Kuczyńska, M. (2004). *Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej: Ewolucja gatunku — specyfika funkcjonalna* (Cyryl Stawrowiecki: „Ewangelia pouczająca". Rachmanów 1619; Joannicjusz Galatowski: „Klucz rozumienia". Kijów 1659). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Kuczyńska, M. (2017). Cyryla Stawrowieckiego odczytania twórczości Piotra Skargi — na przykładzie Żywota św. Stefana i kazania Na poświęcenie świątyni. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 5, 317–330. https://doi.org/10.14746/sup.2017.5.36.

Kyselov, R. (2025). "Loci extrinseci" in Kyiv-Mohyla courses of rhetoric and their European sources. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal, 12*, 4–15. https://doi.org/10.18523/2313-4895.12.2025.4-15.

Matthews, V. H. (2010). Conversation and identity: Jesus and the Samaritan woman. *Biblical Theology Bulletin*, 40(4), 215–226. https://doi.org/10.1177/0146107910380876.

Moisiienko, V. (Ed.). (2021). *Bohoslovskyi traktat Kyryla Trankviliona Stavrovetskoho «Zertsalo bohoslovii» (Pochaiv, 1618)*: Faksymilne vydannia, transliteratsiia tekstu i naukove doslidzhennia [Kyrylo Tranquilion Stavrovetskyi's theological treatise "Mirror of Theology" (Pochaiv, 1618): Facsimile edition, text transliteration, and scholarly study]. Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu.

Morrissey, M. (2015). Ornament and repetition: Biblical interpretation in early modern English preaching. In K. Killeen, H. Smith, & R. Willie (Eds.), *The Oxford handbook of the Bible in early modern England*, c. 1530–1700 (pp. 303–316). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199686971.013.19.

Pericopes. (n.d.). In *Encyclopedia.com*. Retrieved August 30, 2026, from https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/pericopes.

Stavrovetskyi, K. T. (2017). *Uchytelne Yevanheliie* [Didactic Gospel] (B. Krysa, D. Syroid, & T. Trofymenko, Trans.). Svichado.

Suarez, C. (1569). *De arte rhetorica libri tres*. Venice. Silva Rhetoricae, Brigham Young University. https://rhetoric.byu.edu/Primary%20Texts/Suarez.htm.

Turchyna, T. V. (2017a). Homiletychni nastanovy sviatoho Avhustyna i sposoby tlumachennia Biblii v «Yevanhelii Uchytelnomu» Kyryla Trankviliona Stavrovetskoho [Homiletic guidance of St. Augustine and methods of interpreting the Bible in Kyrylo Tranquilion Stavrovetskyi's Didactic Gospel]. *Problemy suchasnoho literaturoznavstva*, 24, 237–246. https://doi.org/10.18524/2312-6809.2017.24.128003.

Turchyna, T. V. (2017b). Zhytiinyi zhanr u propovidiakh Kyryla Trankviliona Stavrovetskoho [The hagiographic genre in the sermons of Kyrylo Tranquilion Stavrovetskyi]. *Mahisterium. Literaturoznavchi studii*, 69, 43–47.

Turchyna, T. V. (2017c). Rytorychna tradytsiia v «Yevanhelii uchytelnomu» Kyryla Trankviliona Stavrovetskoho [Rhetorical tradition in Kyrylo Tranquilion Stavrovetskyi's Didactic Gospel]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky*, 195, 54–59.

Turchyna, T. (2017d). Topika zemnoho svitu v «Yevanhelii Uchytelnomu» Kyryla Trankviliona Stavrovetskoho [The topoi of the earthly world in Kyrylo Tranquilion Stavrovetskyi's Didactic Gospel]. *Spheres of Culture*, 16, 80–88.

ISSN 2311-259X

Tetiana Trofymenko
V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

STRATEGIES FOR TRANSFORMING THE GOSPEL TEXT IN KYRYLO TRANQUILION STAVROVETSKYI'S *DIDACTIC GOSPEL*

The article examines strategies for transforming the Gospel text in Kyrylo Tranquilion Stavrovetskyi's *Didactic Gospel* (1619). The relevance of the study lies in the need to specify the mechanisms by which an early modern preacher turns a Gospel pericope into an expanded didactic utterance addressed to a contemporary audience. The material comprises three sermons: on the Pharisee and the tax collector, the prodigal son, and the Samaritan woman. The methodology combines structural-semantic and comparative textual analysis with hermeneutic and rhetorical approaches. The results of the study demonstrate that Stavrovetskyi's interaction with the biblical prototext is based on three interrelated strategies: amplification, exegetical recoding, and actualization. In the sermon on the Pharisee and the tax collector, the initial moral opposition is expanded through biblical exempla, psychological motivation of gestures, and the construction of the character's inner speech. In the parable of the prodigal son, the concrete elements of the plot systematically acquire spiritual referents and form a second, exegetical level of narration. In the sermon on the Samaritan woman, metaphorical amplification of the image of living water is combined with an expanded dialogue and the social actualization of the biblical situation. A special role belongs to deictic formulas containing the equivalent of "now", which overcome the temporal distance between the Gospel event and the preacher's audience. The novelty of the article consists in describing these mechanisms systematically as a single model of rhetorical-exegetical reactualization: the pericope retains its sacred authority while its narrative form remains open to expansion, semantic recoding, and transfer into the communicative present. Further research may apply this model to a broader corpus of the Didactic Gospel and compare it with other early modern homiletic practices.

Keywords: Kyrylo Tranquilion Stavrovetskyi, *Didactic Gospel*, sermon, pericope, amplification, exegesis, Baroque.

Стаття надійшла до редколегії 31.08.2026
Прийнято до публікації 20.10.2026
Опубліковано 30.10.2026